

Juhász Anikó – Csejtei Dezső

Közös élet – közös ének

Ha közös életről kell írni, olyanok közös életéről, akik a közös gyerekek (mint fő művek) mellett egyéb írásokat is szertehagynak a világban, s az írások kapcsán úgy általában is fontosnak bizonyul számukra a nyelv, a stílus – legyen az saját mondandó vagy egy-egy műfordítás –, önkéntelenül is előperdül a kérdés: No, és van-e valami, amit úgy nevezünk, hogy közös ének? S ha van közös ének, akkor abban mi a közös: a ritmika, a tartalom, az ahhoz való eljutás, a későbbi rezonancia... avagy? Egy azonban minden lehetséges válasz előtt bizonyosnak tűnik. A művekben – s e vonatkozásban a közös művek sem kivételek – mindig felsejlik, megmutatkozik, érezhetővé válik valami az alkotó életéből, a hátrahagyott múltból éppúgy, ahogy a törekvések jövőjéből, legyen az ingoványos mocsár, valamely katonai bérház sok-sok folyosója, ködbe vesző repülőgépek felhőlegendája, a szomszéd bácsi nagy atlasza, a pékek hólapátjánál messzebb rugaszkodó, tengerfényes andalúz világ...

Az első közös ütemek a mi életünkben amolyan tanár-diák felállásban rajzolódtak ki – no persze távol minden lehetséges vizsgatalálkozástól. (S e ponton engedtessek meg az elbeszélői szemszögváltás, némi kijebb helyezkedés a „mi” pozíciójából.) A történet úgy indult, hogy – még az Óperencián innen – volt egyszer egy rendszer, mely a fiatal oktatókat az egyetemmel épp csak ismerkedő gólyák (történész gólyák, magyar nyelvi gólyák, germánkodó gólyák stb.) egy-egy csoportjához rendelte hozzá. Elektronikus hálózat híján e fiatal tanárok voltak az idő tájt a két lábon járó információs könyvek és egyéb kísérő (pl. kirándulásokon a tanerőt megjelentető) elemek. Akadtak persze közöttük kevésbé tanárosan megnyesettek, sőt nyakkendő nélküliek is, amolyan a tudós világba épp csak belekészülők, de már akkor is legendásan sokat olvasók. Közéjük tartozott Dezső, aki az idő tájt, a közös életet elindító találkozás pillanatában az egyetemi listákon már dr. előjelzővel és Csejtei családnévvel szerepelt.

A gólyák persze maguk is tarka képet mutattak. Sok volt közöttük a más vidékről (pl. Kecskemétről) átvonatozó, akiknek az egyetem a tudomány égig kapaszkodó fellegrát jelentette. Az egyik gólya (Juhász Anikó) akkoriban még nem volt teljes mértékben a történelem – német nyelv és irodalom irányára kihegyezett. Volt benne némi nosztalgia. Fájlalta például, hogy a matematika eltűnt az életéből, hogy nem csupán tágult, hanem szűkült is a világ.

Az idő múlásával kiderült a fent nevezett gólya számára az is, hogy kiszemelték szerelemre, s hogy hosszú kitartásra is képes az, aki úgy gondolja, a gondolatnak, érzésnek odafordító ereje van. Az odafordulás után már gyorsan peregtek az előírt ceremóniák. Idővel (s nem melleleg) fény derült arra is, hogy már-már valami sorsbeteljesülésről is szó van, szó lehet, hiszen a kiszemelt személy ágya felett – gyermekkorában – éveken keresztül egy Csók István-rézkarcs függött, amely – milyen sorsszerű véletlen! – a csejtei birodalom úrnőjét, Báthory Erzsébetet ábrázolta. S noha Luca-napon a Dezső név soha

nem került rá a párna alá dugott cédulákra, a Csejteiek ily módon már évekkel korábban bejelentkeztek a fent említett gólya életébe.

Az alapigazságok része másfelől az is, hogy találkozni, közöset létrehozni csak olyanok tudnak, akik előtte külön, vagy külön is futottak. Így a továbbiakban először erről a külön futó előéletről lesz szó, amelynek lenyomata ott van persze később is, mégpedig a közös művek legkarakteresebb pórusaiban és az azokat formáló világlátásban. S hogy e különállás szemmel is nyomon követhető legyen, az előélet ferde betűk mezejébe kerül mindaddig, amíg a közös művek lapjain nem történik meg más vonatkozásban is a találkozás.

Csejtei Dezső számára a nagy szegénység születetten adva volt a legfájdóbb hiánnyal, az otthoni könyvtár hiányával együtt. A szülőket lefoglalta a létért való harc, a három fiú eltartásának napi gondja. A pék apa dolgos, de rideg munkásember. Hirtelen csattanó kézzel. Lisztfelhőben, bagószaggal. Az anya többet olvas, többre vágyik, de kissé be van szorítva a beléplántált rend- és tisztaságképbe. A lakásba gyakran beengedett friss huzat, a külön szobák hiánya nem kedvez az értelmiségi életformának; a huzat azt is kisöpri, kisöpörte otthon nemegyszer. Könyvillata volt viszont a szomszéd házaspár alig pár lépésnyire található lakásának – vaskos történelmi tárgyú könyvekkel, más világokat rejtő atlaszokkal. S a gyermektelen szomszéd – megérezve a szokatlan tudásvágyat – boldogan magyarázott, nevelte a maga szellemi gyermekét. Megérezte vele, hogy sok világ van, még akkor is, ha a hétköznapi szem többnyire csak a jelenvalót látja. A történelem és a földrajz görkorcsolyáján Csejtei Dezső később – igen, akkor is, amikor már az iskola-padot koptatta – a többieknél hevesebben és szenvedélyesebben siklott az ismeretlen felé. Gyűjtött, rendszerezett, végiggondolt, versenyeket nyert, s az iskolában olykor olyan meghökkentő, szokatlan kérdéseket tett fel, hogy még a történelmet oktató tanárokat is zavarba hozta. Lassan híre terjedt a gimnáziumban, hogy van itt egy fiú, aki...

Az egyetem aztán megadta ennek a fiúnak azt a kedvező lehetőséget, hogy egy szenvedéllyel kutató, a precíz rendszerezést szem előtt tartó, ugyanakkor összefüggésekben gondolkodó tanáregyéniesség (Wittmann Tibor) útmutatásai nyomán ő is odafordulhasson a spanyol gyarmatbirodalom megszületésének és későbbi alakulásának története felé, melynek tanulmányozása több lehetőséget kínált számára is. Össze lehetett rakni ennek révén a magyar földön akkor még nagyon kevésbé ismertet (pl. az őshonos indián kultúra kapcsán), ugyanakkor el lehetett indulni más, szélesebb ívű történetfilozófiai összefüggések irányába is (mi a sajátossága az ún. ázsiai termelési módnak Hegel gondolati útmutatója alapján, s milyen lehetséges párhuzamok miatt féltő erről beszélni a szocializmus talaján). Csejtei Dezsőt a körülmények, amelyekkel Wittmann Tibor korai halála után szembesült, a történelem szokvány vidékétől már messzebb terelték, mégpedig a filozófia irányába. Ám a spanyol filozófia felé fordulásában közrehatott egy másik legendás személyiség is, aki noha történelemtanárként dolgozott egy gimnáziumban, mégis elsőként írt Magyarországon filozófiai monográfiát Kierkegaard-ról és Heideggerről. Suki Béláról van szó. Minden, amit csinált, kifejezetten életszagú volt. A tudományhoz nem tapasztódott hozzá, segítségével inkább rálátni próbált a világra. A középiskolában – oktatóként – maradandó és művekbe átmenekí-

tett hatást gyakorolt Temesi Ferencre, Ördögh Szilveszterre, Veress Miklóusra és Vágvolgyi B. Andrásra is, utóbbi Kolorádó Kid című filmjében örökölte meg az alakját. Suki Béla '56-os ténykedése miatt oktatóként egyetemre nem kerülhetett. Így lentebb oktatott, és sokfelé, sokakra hatott. Nem hagyta el a cigány családtól örökölt hegedűjét sem. Bejátszotta magát a nők szívébe. A professzor baráttal, Halász Előddel együtt támasztotta olykor a kiskocsmák pultját. S közben gondolkodott, írt; s idővel maga köré gyűjtötte az egzisztencialista filozófia honi értelmezőinek Szegeden élő vagy ott letelepedő, fiatal kutatókból álló csoportját is. A magyar földre invitált, gondolatban meghívott egzisztencialista filozófusok között olyan gondolkodók is feltűntek, mint pl. a spanyol José Ortega y Gasset és Miguel de Unamuno.

A spanyol nyelv tudása (az egyetemen tanult angol nyelv mellett) Csejtei Dezső számára ekkor már adva volt. S adva volt a híradás is, hogy az említett két spanyol gondolkodó a két világháború között milyen erőteljes hatást gyakorolt mindenekelőtt a honi írókra és irodalomtörténészekre – magyar földön való, mélyebb filozófiai tartalmú, jellegű bemutatásuk, műveik magyar nyelven való publikálása viszont hiányzott. S az értelmezendő alapművek elérhetetlenek voltak szerzőik nyelvén is. Ezért Csejtei Dezső, amint sokhavi fizetését és számos különmunka jövedelmét összerakta, s útlevelében – pecsétekkel igazolva – az utazás lehetőségét is megkapta, kiballagott a szegedi vasútállomásra. Mivel megnyílt előtte az Elbától nyugatra fekvő országok kapuja, úgy tűnt, két-három hétig távol lesz. S ha már annyi a pénz, amennyi, világot lát.

Az útnak mégis egyetlen célállomása volt csupán: Madrid és a könyvesboltok. A pénz épp arra volt elég, hogy megvásárolja José Ortega y Gasset és Miguel de Unamuno összes művét, s azonnal, a harmadik napon visszaforduljon a vonattal – mintegy 48 kilogramm súlyt cipelve. A család, a szomszédok, a kollégák számára ámulat tárgya volt, hogy ily hamar hazajött (pénz híján persze már nem is maradhatott volna); de ő örömmel újságolta, nem üres kézzel jött, végre együtt van, birtokában van az olvasnivaló. A következő tudományos fokozat (CSc) megművelendő filozófiai kertje, alapszöveve is adva volt ettől kezdve – csak fel kellett fejteni, és tanulmányokká, könyvekké kellett érlelni azt, ami az olvasottak nyomán gondolatként a filozófiatörténelemben kibomlott (lásd: A spanyol egzisztencializmus története; José Ortega y Gasset).

S Ortega y Gasset, Unamuno gondolatai másféleképpen is hatást gyakoroltak Csejtei Dezsőre. Erősítették pl. a meggyőződését, hogy a filozófiának érezhetően az életből kell erednie, s aztán oda kell visszahajolnia. Ill. hogy a filozófiában helye van mind a modernitás jellemzésének, mind a tradíciónak, valamint az irracionálisnak éppúgy, ahogy a racionálisnak, és hogy a filozófiával foglalkozónak nem kell hétmérföldnyi távolságra távolodnia a szépirodalmi nyelutól, kiváltképp nem az érthetőségtől.

Ami pedig a közös életet megelőző időszakaszt illeti – fókuszálva immár a közös élet másik alanyára, Juhász Anikóra is –, kétségkívül elmondható, az érintettek esetében hasonló életmotívumokat már a találkozást megelőzően is fel lehet lelteni: mindenekelőtt a nagy szegénységet, a sokemeletes bérházat, történelmet rejtő, köves folyosókat, az erős tudásvágyat, az iskolában való otthonlétet. Ugyanakkor voltak különbségek is az indulást érintően, hiszen a másik fél esetében már el lehet mondani, az ő otthonában volt egy sok hely-

ről összekapkodott, klasszikus műveket is magában foglaló könyvgyűjtemény, amely helyben, alig kimozdulva is módot adott a szabad, tág ívű, és nemegyszer az olvasó saját életkorának is némileg elébe rohanó olvasásra.

Az élet maga viszont – Juhász Anikó esetében – az előbb jellemzett éleetsituációnál már jóval több egyedi, máshoz kevésbé hasonlítható összetevőből állt. Az élet egyik legkarakteresebb jellemzője az állandó csúszás, lebegés volt – számos vonatkozásban. Nincs valódi szülőváros, mert Budapest még azelőtt távolabbra úszik, mielőtt rányúlhatna a lány szeme a világra. Az új helyszín furcsa, zárt képződmény Kecskemét peremvidékén, egy katonai repülőtér tőszomszédságában. A nagy, lüktető város messze van, képe a lány számára majdnem ismeretlen egészen tizenhárom éves koráig. Ami van, az se nem város, se nem falu – ugyanakkor mindegyikből egy kicsi, a saját üvöltő rendjével és fel-felhullámzó rendtelenségével. Egy katonabucka, katonatér, bunkerek hegye és mélysége, riasztó és vonzó, föld alatt támolygó betonlagutak. Zárt, hierarchikus közösség, szinte elkülönülő kasztokkal. Katonák és katonánék legfelül. Civilek szinte születetten, és örökre alul. Behívott kiskatonák – ők a szolganép, igen, a harsány és otromba viccek, történetek állandó szereplői – rájuk igazítva, föléljük költve a magyar népmesék és a katonamítoszok.

A civilnek a katonabuckák terében külön sorsa és külön útja is van, és volt akkoriban is. S hát persze civilnek számított a kantinos (cukrász), aki – ez a lány (Juhász Anikó) számára csak a halála után jó tizenkét évvel derült ki – már kamaszként stigmatizálódott, méghozzá „semmi bűn” miatt a szó szoros értelmében. Mert amolyan izgő-mozgó, kíváncsi ember volt, s épp Gyöngyös utcáin sétált, amikor, úgy tűnt, túl kevés a malenkij robotra begyűjtött ember. Beterelték hát a csapatba őt is, mondván, estig tart majd a kis munka, kell a munkáskéz, aztán a csillagokkal jöhet majd haza ő is. De nem jöhetett, mert még aznap este marhavagonok jöttek értük, s ott, ahová vitték őket, a csillagok már a jeges Szibéria felett vándoroltak. Így hát vagonokat pakolt a többi lyukas talpú bakancsossal együtt még karácsonykor is, s azt latolgatta, lesz-e valaha az ottlétnek vége. S megtanult mindent, ami a mocsokban élve, oda-kényszerítve, kell a túléléshez. Némi kegygyakorlás után, két évvel később csoportokat eresztettek haza, Magyarországra, de az alig húszéves fiú élete ekkor már oda volt. Oda volt, mert az akkori érezelemvilágából, félelmeiből valójában soha nem tudott már, úgymond, kibonyolódni. Félt a legkisebb mértékű bezártságtól, kötöttségtől is. A kosztól fényesen elrugaszkodó ingeket hordott. Messze zengő hangon énekelt. Néha festett, vagy nagy adósságba döntötte a családot (festmények hitelből történő vásárlásával). S tudta, hogy „mesélni nem való” múltja, fogsága miatt ő felsőbb iskolákban már nem tanulhat. Lebegett hát. És csúszott tovább – akárhová került. Arca, nyelve többnyire a barátok számára volt. Hogy legbelül mi volt, az már soha nem derül ki; nem deríthető ki. De kereste a tudást, kereste azokat, akik őt szeretik – mindenféle módon, mindenkin keresztül. Így rántotta magával azt a félárva lányt is (Mázik Erzsébet), aki eszével, sokat olvasásával – testvérei közül egyedül – egészen az egyetemig olvasta át magát. Aki ez idő tájt még nem csúszott, nem lebegett. Ekkor még tudta, honnan jön. S azt is, hová akar eljutni – legalábbis életformáját illetően. Vidék (tanya, falu), aztán Budapest, majd Kecskemét. De mégsem teljesen. Mindez csak napi néhány órára jelen való élet a messzi

város egyik iskolájában történelmet oktató, fiatal tanárnő számára. Ami azon túl van (a nap sok órájában és a városból hazatérve), az csak a katonabucka, a katonatér, a se nem város, se nem falu, a maga üvöltő, horgas rendjével és fel-felhullámzó rendetlenségével. Itt értelmiségi embernek nyoma sincs, csak katonafeleségek, többnyire tanulatlan katonánék vannak, pletykaéhes szájjal, fürkésző szemekkel, nem kevés rosszindulattal, mérhetetlenül sok ráérő idővel. S ő a falu világától egyre messzebb kerül. Elpusztul a fa, melynek tövében (négy testvérével együtt) gyerekként szaladgált. S városi fák alig vannak. Csak beton. Csak repülőtér. Csak rohanás. Talán a meggyfa, ott a kapu mögött, igen, az emlékezteti arra, amitől az év tetemes részében távol van.

Majd még erőteljesebb csúszás. Menekülési vágy. Csúnya, hangos, vércseppek emlékét is hordozó válás. Sziszegő válás. A cserépkályha mögötti résen is átszűrőmlő hangokkal, fenyegetésekkel. Aztán vaskos egyedüllét. Küzdelem, mert kevés a pénz, minden forintnak megvan a maga helye. S itt, a katonabuckák közegében mintha békeidőben is gyakran kitörne a háború. Ha riadó van, éjszakánként minden ajtót megrugdosnak a katonacsizmák. A fekete, zörgő hangok sokáig gurulnak. Nem lehet hozzászokni. Újra és újra kipattan nyomukban a szorongás és a félelem. De a nappalok sem sokkal békésebbek. A folyosókon zajlik minden. Az egymásnak feszülés, az elégtétel, hol bottal, hol késsel, hol pusztá kézzel. Az ormóltan otrombaság a napi élet része – ennek szem- és fültanúja itt minden gyerek, katona- és civilkölyök is. A felhőkből földre bukdácsoló repülő, a hozzájuk tapadó, babonás félelmet szétszóró beszédek, suttogások, örökre eltűnő ismerősök, ki nem beszélhető, tiltott történetek. A legmeghatározóbb mozgás a zuhanás és emelkedés, a fémszárnyak csattogása.

Az egyedüllét némileg öröklődik, s adva van a civil tanárnő gyermeke számára is. Nem tartozik úgy a brancsba, ahogy egyébként tartozhatna. Hogy naponta kikiabálja magából azt, ami rázuhan. Be van csukva a katonabuckába, a katonatérbe, a bérházba, a keskeny ajtó mögötti egyetlen szobába. Az anyának nincsenek felesleges rítusai, ha könyv kerül a kezébe, nem ragaszkodik elképzelt előírásokhoz. Ilyenkor szabadságot ad magának, a gyerekeknek, ezt tekinti természetesnek. A világból mindenki kiolvashatja magát. Ez melegít. Befűti a vacogó szobát. Az anya ugyanakkor sokszor rohan, be a messzi városba, mert mennie kell a szabályok miatt, a létfenntartás végett, tanítani. Az apa nincs, ködbe vész hosszú évekre, nem érkezik tőle jel egyetlen ünnepen sem, csak a legelején néhány ígéret, s mind beteljesítetlenül hull a porba. Egy meghalt apáról lehet mesélni, kiálmodni a képét a falra, mégiscsak szeretni őt valahogy. Aki viszont úgy van, hogy 'a sehogy' tudósít róla, az előbb-utóbb átsodródik az 'idegen' kategóriába. A gyerek meg egyedül van – s minél inkább magára hagyható, annál inkább egyedül. Megtanul magával beszélgetni (az édesanyjától izes nyelvet tanul, de erre egyre inkább rárepül a képzelet, a saját ösztönnyelv szöcskehálója is). Megtanul kívülről látni, továbbbszöni az adott alaphálót: vannak ők (a katonák, katonánék... sokan, a tömeg, a rettentő, olykor elviselhetetlenül sok tolakodó szem, száj). S vannak néhányan, akik másképp, valahogy kényszerből élnek itt; élnek a kívülállók, a kirekesztettek, a kevesek életét. Majd idővel meg is szokják. Beleivódik, belemeszesedik a csontjaikba. Természetessé válik.

S ekkor már megszületnek – ebben a közegben – azok a borzongások és életerzések is, amelyek már életre szólóan alakítják a világlátást olyan szempontból is, kinek a műveit kellene olvasni – s egyáltalán a kérdést: miért is olvasunk, írunk valójában, miféle rend határozza meg a világot. Ennek utána lehet gondolni először saját kötetben, tanulmányokban; egy száműzött vallásos egzisztencialista filozófus (Bergyajev) kapcsán, aki – akárcsak a szerző – nagyon kívülálló, magányos, másrészt a szülőföldet kényszerből maga mögött hagyó, ugyanakkor történetfilozófiai összefüggésekben gondolkodó, Dosztojevszkij gondolatvilágához vonzódó, az ő paraboláit filozófiai mélységekben értelmező. Bergyajev művei itthon nem olvashatók sem magyarul, sem oroszul, viszont elérhető (külföldön) németül, franciául, angolul... A filozófus a német nyelvi fordításokat maga kontrollálja, s ily módon hitelesíti is. S kell persze mindehhez a pesti kezdeményezés (A polgári filozófia a XX. században c. sorozat beindítása).

A közös élet keretében megszülető első közös munka viszont néhány évvel későbbre datálódik, s már egy többfelé osztott élet (kisgyermek nevelése, oktatás, tudományos kutatás, a szépirodalom felé ismétlődő ki-kilépés) keretében formálódik. Az első közös mű egy műfordítás Oswald Spenglertől (*A Nyugat alkonya*, Európa Könyvkiadó, Bp., 1994). A vaskos, több száz oldalas mű fordításának ötlete Csejtei Dezsőtől jön, ő keresi elszántan a kiadásra vállalkozó intézményt is, még a kilencvenes évek elején. A fordítás a német eredetiből készül, de megszületése során összehasonlításra kerül az angol és a spanyol nyelvű fordítással is. Hiszen mindegyik fordítás egyfajta értelmezés is, s mindegyik szolgál némi tanulsággal. Spengler történetfilozófus, matematikus, művészettörténész egy személyben – szépírói vénával megáldva. S mindez a tudás jelen van, összefut kétkötetes fő művében is.

A fordításra vállalkozónak is rendelkeznie kell hát a nevezett területeken némi kvalitással – mert ha nem, holt fordítás születik. A kvalitások több forrásból tevődnek össze. Az első forrás a precíz, minden filozófiai szakfogalmat, történeti, földrajzi nevet a legtökéletesebb magyar megfelelővel visszaadó (visszaadni akaró) alap-, nyersfordítás. Nem kevés szaktudást, kreativitást igényel már a legelső variáció is; és aztán sokszorosán járja be az utat oda-vissza – egyik fordítótól a másikig. Évekig tart ez a körforgalom. Kontroll, módosítás különböző szempontok alapján, újabb kontroll. Erőteljesebb javítás, vagy egyszerű ajánlattevés a változtatásra. A módosítás egyik lehetséges szempontja a szöveg tömbösítése, élő, összefüggő testrészekké alakítása, a magyar nyelv bokraiban való felnövesztése, szépirodalmi csónakok, hajók beúsztatása a hatalmas folyamvízre, a szövegben szereplő mondatok belső ritmikájának, zenéjének megtalálása. De legalább ennyire fontos a két fordítóban meglévő más és más történelmi tudás, élettapasztalat mozgósítása is... A több száz oldal magyar nyelvre fordítása másrészt kemény iskola ahhoz, hogy a későbbi műfordításokban már élesedjen a szem, elevenebbé váljon az elme a hibák, (esetleg) a tipikus műfordítási hibák felleléséhez, korrigálásához, a germanizmusok kigyomlálásához, új, még merészebb megoldási javaslatok felszakadásához. S eközben kinek-kinek megvan az erőssége. Az egyiké a szaknyelvi precizitás kellő mértékű szem előtt tartása, az erre való rátalálás tehetsége, a történeti anyag épületté való felnövesztésének képessége, a másiké a szabadabb, szokatlanabb asszociáció, pattanóbb képze-

let, a nyelverdő zenéjének mélyebb érzése, sok szálon futó stilisztikai parancsok érzékelése – s közben persze mindkét oldalon fényesül a nyelv. Az ötlet ehhez hol az egyik, hol a másik forrásból jön, részben azért is, mert mindkét félben él az erre irányuló törekvés, belső kényszer.

E technikai módszerek érvényesülnek aztán a későbbi műfordításokban is (pl. Dilthey: *A filozófia lényege*; Jaspers: *A filozófiai hit*; Elias: *A haldokló magányosságáról korunkban*; Spengler: *Válságok árnyékában*; Jünger: *Acélzivatarban* c. művének fordítása során). Az alaptéchnika ugyanez akkor is, ha spanyol nyelvről kell magyarra fordítani. A különbség az, hogy itt a spanyol nyelvi sajátosságok magyarítására kell figyelni. A fordítási technika – e nyelvterületet illetően is – számos mű fordítása során csiszolódik (Unamuno: *Don Quijote és Sancho Panza élete*; José Ortega y Gasset *válogatott művei* a Nagyvilág Kiadó és az Attraktor Kiadó gondozásában, együttműködve Scholz Lászlóval is, így pl.: *Elmélkedések Leibnizről*; *Korunk feladata*; *Regény, színház, zene*; *Elmélkedések a Don Quijotéről*; *Velázquez-tanulmányok*; *Tájak és emberek – Tanulmányok az El Espectador-ból*). Szélesül a spanyol nyelvi fordítandó horizont is: Vitoria, Sepúlveda, Machado írásai is rákerülnek a palettára. Persze minden mű fordítása során vannak speciális megoldások is. Ortega egyes esszéi olykor novellaértékűek. S meg kell maradniuk novellának a fordítások során is. Vagy földrajzi, esetleg katonai szakkifejezések tömegével kell megbirkózni egy-egy szépirodalmi mű fordítása során (Ernst Jünger: *Acélzivatarban*). Ilyenkor más szakértőkkel vagy külföldi értelmezőkkel is fel kell venni a kapcsolatot. Tágul a fordítási háló.

A műfordításokat ugyanakkor többnyire kommentárok, utószó-magyarázatok, kitekintések kísérik. Még később – részben a műfordítások kapcsán – terjedelmes (közös) monográfiák, több száz oldalas vaskos könyvek is születnek (pl. *Amerika felfedezése és az új globális rend I-II*; *Találkozások és törésvonalak. Írók, költők, filozófusok*; *Oswald Spengler élete és filozófiája*; *Filozófiai elmélkedések a tájról*; *Caminos filosóficos – Philosophische Wege* stb.). Az utószó írása másfajta ismereteket és olvasást igényel. Körbeolvasást és hozzágondolást, továbbá egyfajta értékmegzőben való elhelyezést. Ebben a vonatkozásban előfeltétel, ösztöke a gyakori közös *beszélgetés* – ki hogy gondolja, ítéli meg ezt és azt, mit olvasott ki a műből magából, és az általa páasztázott kommentáranyagból. Minden felvetés gondolatindító, olykor egy apró pöccentés, kérdés, ellenvetés is.

Nagy előny másrészt, hogy helyben van az olvasóközönségnek legalább egy képviselője (a másik személyében). Aki kérdez, értetlenkedik, esetleg megnyugvást lel a hallottakban. Megerősít. S e vonatkozásban még szembeszökőbb szerepe van a korábbi külön életnek, előéletnek, karaktertulajdonságoknak. A vonzódásoknak és ellenszenveknek, az ilyen-olyan utalásokra való rákapcsolódni tudásnak, akarásnak. A nagy magányos (pl. Spengler) mást is mond annak, aki korábbi életében mélyebb magányba gyökerezett bele. S minél inkább utat nyit valamely mű a jelenkori történelem megértéséhez, minél inkább ismétlik a történelmi események önmagukat (valamilyen új technikai formában, más kultúrába beágyazottan), annál izgalmasabbak, annál inkább húsba vágóak és érdekfeszítőek a művek és a művészek körül köröző, rajzó személyes beszélgetések. Egy-egy madárcsapat az, amit a beszélgetések során a beszélgető felek kieresztenek önmagukból. Tudva persze, hogy a madárcsapat is akkor érzi magát otthon a levegőégben, ha saját fészketől nem kerül a kiismerhetetlenségig távol.

Ez megmutatkozik a könyvek írásának tagolása, a részegységek megkomponálása és szétoztása során is – ki-ki inkább arról írjon, amihez az ösztöneiben, a saját élet megéltésében is több köze van. Ez másfelől nem azonos azzal, hogy egyszerűen csak összefűződnének a különböző részek – az oda-vissza olvasás, módosítás vagy arra való felhívás, stílus-összesimítás, *könyvművelés* továbbra is megvan – akárcsak a műfordítás esetében. Igen, először egymást is meg kell érteni ahhoz, hogy az olvasó később értelmezhető alkotáshoz jusson.

S közben persze formálódnak olyan művek is, amelyeket jobb, célszerűbb külön megírni, másfajta koherenciát szem előtt tartva (de persze itt-ott mégiscsak beszüremlenek e művekbe az előzetes beszélgetések egyes elemei is). Az élet olyan tragédiakockáiról van itt szó, amelyeket csak szorosan kapcsolódó gondolatrajzásokban, személyes érintettséggel lehet körbeépíteni. Csejtei Dezső esetében ilyenek a halállal kapcsolatos könyvek (*Filozófiai etűdök a végességre; A halál hermeneutikája; Filozófiai metszetek a halálról*). Az alapösztöke a fiatalabb testvér, az alig 31 éves orvos tragikus halála (autóbaleset), alig néhány nappal gyermeke megszületése előtt.

Ami megformálódik ennek nyomán, az olyan széles ívű áttekintése az élet- és egzisztenciafilozófusok halálképének, amelyre előtte még a nemzetközi szakirodalomban sem volt példa. S ennek egy része napvilágot lát spanyol és német nyelven is. Az idegen nyelven publikálás (*a közös élet mindkét alanya esetében*) fontos visszaható tényező ugyanakkor magára a műfordításra is. Hiszen itt visszafelé lehet megtapasztalni, megélni a két nyelv eltérő sajátosságait, elhajló indáit és árkait. Öntudatlanul is tanít, figyelmeztet ez visszafelé ható értelemben is. S a kitekintésnek (meg a folytatásnak) egy újabb műfaja Csejtei Dezső életében az ismeretterjesztő esszé. Olyasféle formában, ahogy Ortega y Gasset írásművészetének is része volt. Kis, mívesen megcsiszolt üvegtálcákra helyeződik a filozófiai mondanivaló, melynek egyszerre van súlya és könnyedsége, befogadható közérthetősége (esszék a Magyar Nemzetben). Általuk a szerző más értelemben is alakítója, értelmezője lesz jelenkori történelmének – s erre olyan időkben, amikor felgyorsulnak és láthatóvá válnak a korábban csak sejtett történelmi változások, s amikor Európa elveszítheti egykori önmagát, kiváltképp szükség van.

A kitekintés, kilépés másik formája – Juhász Anikó esetében – a versírás. Nem lehet állítani, hogy e műfaj a legkorábbi időben nem volt jelen az életében. Hiszen ott volt. Csak rejtetten. Az életézés kupolája által beborítva: hogy vannak ők, a tömeg. A sok tolakodó szem. Az elrendelt rendben magasabban állók. Hogy a magány adott, s amint megszoktuk, már természetes is, mint a levegő. Hogy nem édes, nem felemelő érzés törekedni valamiféle kívülállásra. Mert az adva van. Előbb talán ki kellene jutni belőle. Valahogy. Út ehhez a tudomány, a tudás – de mégis, a hétköznapi életet tekintve, keskeny ez az út. S jó, ha működik az önvédelmi reflex. Néha (sokszor) önpusztítóan is. Megírni valamit, aztán betenni a messzeség üvegcsarnokába. Megmutatni talán az édesanyának, aki ideges, szenvedélyes moccanásokkal teli, gyermeke számára mégis a legstabilabb, s míg él, a legtöbb erőt adó, halála után is körötte kavargó szél, meggyfa, az anyaság bőven termő vidéke. S nem mutatni meg az írottakat másnak, mert nincs olyan tanáregyéniség a közelben, aki jelezhetné a csónaknak, merre a tenger, s merre a kikötő. A felszakító, a változtatásra, kilépésre bíró erő Juhász Anikó esetében is a halál, egy rokon halála. S a fe-

születség, mely rátelepszik más, benne lévő feszültségekre, s abból nem lehet kimozdulni a szokott eszközökkel, mozdulatokkal. Az érzés, hogy lassan megbetegszik, ha nem jön felszínre az a valami, ami kígyóként éli belül az életét. S ezzel együtt a ráérezés – ismét – a vers erejére. Először csak más versének az erejére. S nyomában kiszakad később az is, aminek az ő belső életétől kell különválnia... Először csak a könnyebbség érzése követi ezt. Aztán a csodálkozás: de hisz ez egy áradat. Majd a kíváncsiság – hogy is van ez a verstechnikával? Majd: átjutás verserdőkön. Önművelés. Az emelkedő kíváncsiság elűzhetetlenül – hogy van ez másoknál, a költőknél? S e verserdőben az én versem milyen... melyik falevél? Kontaktus keresése – levél Nemes Nagy Ágnesnek, akiről nem lehet nyilvánosan tudni: nagybeteg, a kemoterápiát szenvedti éppen. Néhány hónap múlva meghal – az utolsó hónapokban levélíráásra már nincs ereje. De megnézi a küldeményt, és szól egy hozzá közel állónak (Lengyel Balázsnak), ne hagyja megválaszolatlanul a levelet. S jön a megkeresés, majd az ajánlat (publikálni az *Újhold-Évkönyvben*). Nemes Nagy Ágnes ekkor még él. S megjelennek a versek más szépirodalmi orgánumokban is, ismétlődő jelleggel, az 1990-es évek elejétől (Holmi, Magyar Napló, Tiszatáj, Pompeji, Parnasszus, Látó, később Napút, Vigilia, Szépirodalmi Figyelő, Új Forrás stb.).

Lengyel Balázs sokat mesél Szerb Antalról, Nemes Nagy Ágnessel való kapcsolatáról. Érezhető, valami ilyesmit szeretne ő is közvetíteni: történelmi és élettapasztalatot, tudást, élettörténeteket, életkeservet is – számtalan levélben (több mint száz), olykor meg kávéházakban (olyan úriemberes, írók atmoszférával). Érdeklí a filozófia is, főleg az egzisztencializmus. Van miről beszélni. Van élettapasztalata a kedélyhullámmal, a kihagyásokkal, a fáradsággal kapcsolatban is. Vár, ha valami nem érkezik időben. Nem haragszik, azt mondja, így van rendjén, most ezt kormányozta felénk az élet, költőknél sokszor ez a normális. Időnként (egyre gyakrabban) noszogat, legyen összefogó verseskötet, mert szerinte ez kell, s annak alapján, ami megszületett, ez már rég összeállna. S együtt másképp mutat. S ő ebben szívesen segít. Jön ilyen segítő szándék és ajánlat Baka Istvántól is.

De sok a másféle munka, az oktatás, a kutatás. Nem lehet eltekinteni a grádicsokon való feljebb lépés kényszerűségétől. A gyerekek kicsik, nem élhetnek család nélküli életet, mert ennek emléke rátelepszik a későbbi életükre is – túl megrendítő az ezzel kapcsolatos élettapasztalat. A másik fél, Csejtei Dezső meg gyakran utazik. Eleve kifelé fordulóbb. A külföldi konferenciákon való részvétel, az ösztöndíjas kutatás-hónapok a kötelezően elvárt elemekhez tartoznak – ott-hon ilyenkor megnövekszik a teher; az olvasási, alkotási idő elkerülhetetlenül sorvad. Perceken futó beszélgetések – telefon, levél. Majd újabb tragédiakockák. S a verseskötet megszületésének időpontja kitolódik. Aztán végül meglesz a kötet is... Igen, meglesznek ezek is. Három verseskötet (*Üvegfalak, bádogtetők; Kék repkények, bukott angyalok; Istenem, Duinóban a sirályok...*). De előtte újabb tragédiák. Az édesanya hosszú, éveken keresztül tartó súlyos betegsége. Ápolása. Halála. Majd újabb szembenézés az étellel, azzal az egészen koraiával is. Másfajta ránézés a világra. Másfajta hang e verseskötetekben. S valamelyest persze számvetés a közös étellel is. Az érzés- és gondolatközösséggel. Amelyek megszülettek a közös éneket együttes hangszerelésben és külön-külön is – megfeszítve a mondandónak leginkább alájátszó hangszer húrjait.